

the presence of gaps in the criminal protection the statutory procedure for migration. In Art. 332 Criminal Code of does not reflect the responsibility for transit through the of illegal migrants not counted as aggravating circumstances Art. 332 form of behavior with illegal immigrants, which is related to inhuman or degrading treatment of such workers, including the purpose of exploitation.

Key words: border, crimes against public order, illegal migration, criminalization, criminal law qualification.

Отримано 13.10.2014

УДК 343.914

Р. В. ПЕРЕЛИГІНА

Раїса Володимирівна Перелигіна, здобувач Київського університету права НАН України

ПРОТИДІЯ ЖІНОЧОМУ НАСИЛЬСТВУ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДОКТРИНІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ

Людина, її життя і здоров'я, права і свободи – центральна проблема будь-якого цивілізованого суспільства. У системі охорони членів суспільства від злочинних посягань особливе місце відведено попередженню злочинів, у тому числі й насильницьких.

Загальна декларація прав людини, проголошена в 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН, зазначає: кожна людина повинна мати всі права без будь-якої різниці (ст. 2); кожна людина має право на життя, на свободу та на особисту недоторканність (ст. 3), а також, що ніхто не повинен бути підданий тортурам та жорсткому, нелюдському чи такому, що принижує його гідність поведженню та покаранню (ст. 5)¹.

Упродовж останніх десятиліть у дослідженнях криминологів зазначається тенденція до зростання агресивних і жорстоких злочинів, які було вчинено жінками, зокрема в сімейно-побутовій сфері.

Насильство у сім'ї притаманне для кожної держави – учасниці Ради Європи, незважаючи на позитивні здобутки у законодавчій, політичній та практичній сферах. Слід зазначити, що насильство може мати місце як з боку чоловіків, так і з боку осіб жіночої статі.

Порівняльно-криминологічні дослідження стану жіночої злочинності, теорій детермінантності, досвіду протидії є актуальними. Це обумовлено тим, що останнім часом в усьому світі спостерігається тенденція до зростання рівня злочинності серед жінок, у тому числі й неповнолітніх жіночої статі. Крім того, Україна прагне стати повноправним членом Європейського Союзу, тому ключовим елементом успішної євроінтеграції нашої країни є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із правовими нормами ЄС.

Дослідженням проблем, пов'язаних із вивченням питань протидії злочинності загалом та жіночої злочинності зокрема, займалися багато вчених. Значний внесок у вирішення цих питань зробили Ю. М. Антонян, С. Н. Абельцев, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, Т. М. Денисова, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, С. М. Іншаков, О. М. Костенко, А. М. Клочко, В. М. Кудрявцев, В. Н. Куц, Н. В. Федоровська, а ще раніше – Ч. Ломброзо, Ч. Беккарія та інші.

Роботи зазначених авторів мають, безумовно, важливе наукове і практичне значення, однак особливості сучасного соціального, політичного й економічного стану в Україні диктують необхідність розширення та поглиблення знань із цієї проблеми.

За даними вчених, на сьогоднішній день в Україні відсутня схвалена на державному рівні концепція боротьби зі злочинністю, що зумовлено багатьма економічними, соціальними, політичними, правовими й іншими особливостями та протиріччями розвитку ринкових відносин в країні: не завершено створення системи кримінальної юстиції; триває реформування правоохоронних органів; продовжується розбудова національного законодавства; впроваджуються державні інституції, які повинні відповідати кращим європейським і світовим стандартам у цій сфері суспільних відносин².

Необхідно зазначити, що зменшення рівня насильства до безпечного в Україні можливе лише за умови вивчення та втілення в життя зарубіжного досвіду боротьби із цим вкрай негативним соціальним явищем, насамперед політичних, правових та організаційних механізмів подолання насильства, які успішно діють в інших країнах.

Останнім часом в Європі проблема жіночого насильства досягла таких масштабів, що влада змушена створювати центри допомоги представникам сильної статі, які постраждали від домашнього насильства. Приміром, нещодавно в Лондоні відчинив двері клуб колишніх чоловіків, організований за типом товариства анонімних алкоголіків. На зборах джентльмени розповідають про те, якому пригніченню піддали їх дружини і намагаються відновити втрачену самоповагу. В Україні та Росії таких клубів поки немає³.

Оскільки жіноча злочинність – складова частина всієї злочинності і підкоряється її загальним закономірностям та змінам, то буде доцільно проаналізувати досвід країн, що досягли певного успіху у сфері протидії насильству загалом та жіночому насильству зокрема.

Важливим етапом у сфері відповідальності за вчинення насильства у сім'ї є процесуальне затримання особи, яка його вчинила.

У Австрії, наприклад, були засновані так звані «центри втручання», які пропонують безплатні консультаційні послуги й підтримку потерпілим від насильства у сім'ї. Це неурядові організації, які фінансуються Федеральними міністерствами внутрішніх і соціальних справ. Їх основними завданнями є турбота про людей, які зазнають насильства, і налагодження контактів з усіма інституціями, що займаються захистом від насильства⁴.

У тих випадках, коли особі загрожує небезпека, поліція повинна мати можливість примусити винного в здійсненні насильства в сім'ї негайно залишити житло, без урахування його прав на це житло і незважаючи на заперечення з боку інших осіб, які проживають у ньому. Передбачається також заборона особі, яка винна в здійсненні насильства, наблизитися до місця проживання жертви та/або до інших місць або видання заборонного судового наказу (тоді як в традиційних законодавствах залишити житло мала жертва). Подібні заходи, засновані на бажанні захистити жертву і уберегти її від потрясінь, пов'язаних з необхідністю залишити своє житло, застосовуються в Австрії і Фінляндії. Як приклад можна навести австрійське законодавство, згідно з яким виселення особи, винної в здійсненні насильства, поліцією є адміністративним заходом, якій згодом має бути підтверджений рішенням судді.

На нашу думку, позитивним для впровадження у вітчизняне законодавство є досвід країн Європейського Союзу та США, згідно з яким застосовується підхід вилучення з сім'ї не жертви насильства, а особи, яка його вчинила. Як зазначає М. Євсюкова, у цьому випадку «особа, яка постраждала і яка є жертвою, не змушена шукати притулок, поки інший член сім'ї заспокоїться та прийде до тями»⁵.

Наразі дуже поширеним (зокрема у США) є метод впливу «терапія громадою», який використовується під час відбування покарання. Суть цього методу полягає в покладанні відповідальності за виправлення і ресоціалізацію не тільки на персонал, а й на самого засудженого. При такому підході в'язниця являє собою досить творчий інститут суспільства, де ув'язнений є активним співробітником, який може вплинути на будь-яке рішення, що його стосується, а персонал заохочує самостійні відповідальні дії. З цією метою всі актуальні проблеми «громади» обговорюються в присутності і за участю всіх службовців та засуджених, причому персонал повинен сприяти ув'язненим у допомозі самим собі і самостійно визначати свої завдання та шляхи їх розв'язання⁶.

Застосування аналогічних методів роботи із засудженими жінками можливе і в установах виконання покарань України.

Необхідно зауважити, що обов'язковою умовою успішного викорінення соціально неприйнятної поведінки є не просто згода, а й активна участь і співробітництво засудженого, який тим самим стає суб'єктом власного виховання. Адже примусово реабілітувати людину не можна. Зміни можуть прийти тільки від неї самої, і тільки якщо вона захоче змінитися. А в'язниця повинна допомагати ув'язненому самому реабілітувати себе.

Цікавим є досвід Бразилії, яка у 2006 р. прийняла закон про сімейне насильство. Відповідно до цього закону працівникам правоохоронних органів дозволяється затримувати агресора не тільки за вчинення насильства, а й у випадках, коли в його діях існує реальна загроза для життя жертви цього насильства; створено спеціальні суди, основними повноваженнями яких є розгляд злочинів за статевою ознакою⁷.

Позитивним є й те, що було збільшено терміни позбавлення волі (з шести місяців до трьох років) за вчинення злочинів у сфері насильства в сім'ї, а також скасовано такий вид стягнення, як штраф.

Аналізуючи досвід діяльності спеціальних відділів поліції з боротьби із домашнім насильством, що створені у кожному районному поліцейському відділку Англії, слід зазначити, що поліцейські, які прибули на виклик, пов'язаний з домашнім насильством, можуть затримати особу, яка вчинила насильство в сім'ї, навіть без прохання жертви сімейного насильства. При цьому, за наявності підстав, може бути порушена кримінальна справа навіть без згоди жертви.

У Франції насильство було визнано проблемою державного рівня, зокрема у парламенті Франції на обговоренні перебуває законопроект про нові заходи щодо боротьби із насильством у сім'ї. Новелою цього законопроекту є: введення в законодавство поняття «психологічного насильства в сім'ї», за яке передбачається покарання у вигляді позбавлення волі строком до трьох років та штраф у розмірі 75 тис. євро; можливість судового захисту жертви насильства з моменту подачі заяви, що передбачає, крім інших заходів, зміну місця проживання; застосування новітніх технічних засобів – електронних браслетів під час нагляду за дотриманням особою, яка вчинила насильство в сім'ї, захисних приписів тощо.

За законодавством деяких країн, зокрема Республіки Польщі, одним із заходів впливу на правопорушників є «подання ухвали про покарання до відома публіки в загальному порядку». На нашу думку, оприлюднення фактів вчинення насильства в сім'ї, особливо в сім'ях публічних осіб, буде додатковим чинником профілактики насильства в сім'ї.

Дуже часто на практиці трапляються випадки, коли заяви про насильство в сім'ї розглядаються як заяви про злочин, хоча насильство в сім'ї далеко не завжди має форму злочину. Це призводить до того, що необхідні заходи попередження й припинення насильства в сім'ї спеціально уповноваженими органами не вживаються, а жертва насильства отримує відповідь про відмову в порушенні кримінального провадження за відсутністю складу злочину. Такі дії є істотним порушенням законодавства України.

Наприклад, у Республіці Білорусь у 2013 р. вирішено одну із найбільш гострих проблем притягнення сімейних скандалістів до адміністративної відповідальності. Статтю 9.1. Кодексу Республіки Білорусь про

адміністративні правопорушення було доповнено нормою, яка передбачає адміністративну відповідальність за нанесення побиттів, що не викликає спричинення тілесних ушкоджень, умисне спричинення болю, фізичних або психічних страждань, вчинених щодо близького родича або члена сім'ї. З моменту набрання чинності відповідних змін (28 серпня 2013 р.) за такі діяння до адміністративної відповідальності притягнуто 5 690 правопорушників⁸. Зміни були зумовлені загостренням проблеми насильства в сім'ї. Із зареєстрованих в 2014 р. вбивств (113) близькими людьми здійснене кожне п'яте (21,2 %). Крім того, сприяє цьому необізнаність жертви про проблему насильства в сім'ї, а також відсутність інформації щодо організацій, які надають допомогу.

Таким чином, досвід боротьби з насильством в сім'ї в Республіці Білорусь свідчить про активну діяльність державних та громадських організацій. На особливу увагу заслуговують проекти громадських організацій, спрямовані на надання всебічної допомоги жертвам насильства в сім'ї та на профілактику насильства в цілому.

У деяких країнах існують так звані «програми втручання», тобто спеціальні програми, призначені для осіб, винних у здійсненні насильства⁹.

Завданням таких програм є попередження рецидивів правопорушень. З цією метою осіб, винних у здійсненні насильства, спонукають до усвідомлення своїх вчинків; їх намагаються навчити контролювати поведінку, що відхиляється від норми, і уникати деяких критичних ситуацій; їм також прищеплюють принципи соціального спілкування, які допомагають надалі виражати себе, не вдаючись до насильства.

На нашу думку, було б доречним запровадити такі «програми втручання» і в нашій країні. Вони могли б здійснюватися в спеціалізованих відкритих центрах, визнаних державою (наприклад, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді), у співпраці з представниками неурядових організацій, що працювали б як з жертвами насильства, так і з особами, винними в його здійсненні. А Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту має спільно з міжнародними та громадськими організаціями продовжувати діяльність з інформування громадян щодо можливостей отримання допомоги у випадках насильства в сім'ї, а також здійснювати навчання власних співробітників з цієї проблеми, підготовку фахівців з роботи із агресорами та потерпілими.

Програми, які спонукають осіб не вдаватися до застосування насильства, мають важливе державне та суспільне значення. Адже згідно з теорією попередження злочинів юридичний порядок буде доти міцний, доки всі громадяни мають сильну волю не порушувати закон. Тобто, уже наявність у особи можливості посягання дає право державі певним чином попереджувати настання можливих суспільно небезпечних дій.

Програми такого типу були розроблені і здійснюються в Ірландії, Ісландії і Норвегії. Як інший приклад слід згадати досвід датської тюремної адміністрації, що пропонує особам, які відбувають покарання за здійснення актів насильства, пройти курс підготовки, направлений на розвиток здібностей самопізнання, з метою спонукати їх до зміни своєї поведінки.

Дійсно, у кожній країні склалися свої, інколи притаманні тільки їй, методи попередження та боротьби з таким негативним явищем, як насильство. Але врахування положень міжнародних стандартів у галузі протидії домашньому насильству та спеціального закону у цій сфері сприятиме ухваленню обґрунтованого рішення, спрямованого як на притягнення до відповідальності винних осіб, так і захисту прав та інтересів потерпілих.

Таким чином, виділення та вивчення закордонних програм, спрямованих на протидію насильству, що довели на практиці свою ефективність, являє собою величезні перспективи для запозичення позитивного іноземного досвіду.

Держави зобов'язані визнавати, захищати та дотримуватися прав людини, а також вживати усіх заходів для попередження, розслідування та покарання за усі форми насильства включно із насильством у сім'ї.

Проте, як слушно зазначає О. М. Костенко, «правові реформи не можуть відбуватися без «реформування» правової культури громадян, що означає узгодження волі і свідомості із законами природного права».

Саме культура людини, особливо соціальна, є радикальним засобом протидії злочинності, оскільки вона утворює імунітет проти виникнення у неї комплексу сваволі та ілюзій, проявом якого є злочини. Не буде цього комплексу – не буде й злочину¹⁰.

Тому важливе значення для протидії насильницькій злочинності має формування усвідомленого розуміння людьми поняття «життя», його унікальності, цінності, значущості для кожної особистості, ставлення до власного життя та життя інших людей як до найвищої соціальної цінності.

Зближення законодавства України із сучасною європейською системою права забезпечить розвиток політичної, соціальної, культурної активності громадян нашої держави.

Протидія жіночому насильству в європейській доктрині та законодавстві – це довгий та складний шлях суспільства до осмисленого ставлення до особи, яка вчинила злочин, це спроможність держави у сучасних умовах виробити ефективну політику протидії негативним наслідкам жіночої злочинності.

Можна з упевненістю сказати, що це є нагальною потребою для України, яка прагне стати повноправним членом Європейського Союзу.

¹ Загальна декларація прав людини : Прийнята третьою сесією Генеральної Асамблеї ООН, резолюція 217А (III) від 10 грудня 1948 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

² Куц В. Н. Роль кодифікації уголовного законодавства України в сближенні європейських законодавчих систем / В. Н. Куц // Вісник Національного у-ту внутр. справ. – Х., 2000. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 24–29.

³ Дані громадської організації «Захист сім'ї» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravosemyi.org>

⁴ Акт про захист від насильства у сім'ї прийнятий Австрійською національною асамблеєю, від 1 травня 1997 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stopabuse.narod.ru>

⁵ Євсюкова М. Аналіз змін до законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї / М. Євсюкова // Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов : матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 4 грудня 2009 р.) / Державний науково-дослідний інститут МВС України. – К. : ДНДІ МВС України, 2009. – С. 357–360.

⁶ Jones Maxwell: Desirable Features of a Therapeutic Community in a Prison. Hans Toch (Hrsg.): Therapeutic Communities in Corrections. – N.Y., 1980. – P. 34–40.

⁷ Бразилія. Новий закон о домашнем и семейном насилии против женщин : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.owl.ru/content/news>

⁸ Федоровська Н. В. Досвід республіки Білорусь з захисту жертв насильства в сім'ї / Н. В. Федоровська // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів : матеріали круглого столу (м. Київ, 29 квітня 2014 р.) / ред. кол. О. М. Джуца, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 215 с.

⁹ Кампанія Ради Європи по боротьбі з насильством. Документ EG / BUC (99) 1. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int>

¹⁰ Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу / О. М. Костенко. – К. : Атіка, – 2008. – 385 с.

Резюме

Перелигіна Р. В. Європейська доктрина протидії жіночому насильству.

У статті проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо протидії насильницьким злочинам, що вчиняються особами жіночої статі. Акцентується увага на найбільш ефективних зарубіжних розробках, які спрямовані на протидію насильству, що довели на практиці свою ефективність. Вказується на доцільність запозичення позитивного досвіду інших країн світу та досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із правовими нормами ЄС, оскільки це є ключовим елементом успішної євроінтеграції України.

Ключові слова: особа жіночої статі, насильство, насильницька злочинність, насильство в сім'ї, зарубіжний досвід, національне законодавство, жертва домашнього насильства, попередження насильства.

Резюме

Перелигіна Р. В. Европейская доктрина противодействия женскому насилию.

В статье проанализирован опыт зарубежных стран по противодействию насильственным преступлениям, совершаемым лицами женского пола. Акцентируется внимание на наиболее эффективных зарубежных разработках, направленных на противодействие насилию, которые доказали на практике свою эффективность. Указывается на целесообразность заимствования положительного опыта других стран мира и достижение определенного уровня согласованности украинского законодательства с правовыми нормами ЕС, поскольку это является ключевым элементом успешной евроинтеграции Украины.

Ключевые слова: лицо женского пола, насилие, насильственная преступность, насилие в семье, зарубежный опыт, национальное законодательство, жертва домашнего насилия, предупреждения насилия.

Summary

Perehygina R. European doctrine of the reluctance feminine violence.

The article analyzes the experience of foreign countries in countering violent crimes committed by persons of the female sex. The focus is on the most effective foreign developments that are aimed at combating violence that has proved in practice its effectiveness. Indicated on the expediency of borrowing the positive experience of other countries and the achievement of a certain level of harmonization of Ukrainian legislation with the legal norms of the EU, as this is a key element in the success of Ukraine's European integration.

Key words: a person of the female sex, violence, violent crime, domestic violence, international experience, national legislation, a victim of domestic violence, prevention of violence.

Отримано 14.10.2014

УДК 347.962 (477)

О. І. ПОТИЛЬЧАК

Олександр Іванович Потильчак, суддя Судової палати у господарських справах Верховного Суду України

СТАНОВЛЕННЯ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Правове регулювання забезпечення дотримання статусу професійного судді в сучасній європейській державі залежить не тільки від історичних традицій, форми правління, державного або політичного режиму, а й зазнає значного впливу і трансформації в рамках спільних міжнародно-правових дій під егідою структур Ради Європи (далі – РЄ), неурядових організацій, які опікуються імплементацією спільно вироблених стан-